

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘӨЖ 37.091.212.3

Қолжазба құқығында

ТУРАЛБАЕВА АЛМАШ ТУРГАНБАЕВНА

**Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды
тәрбиелеу**

6D010200- Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі

Философия докторы (PhD)
ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми жетекші
п.ғ.д, доцент
Абсатова М.А.
Шет елдік кеңесші
PhD доктор, профессор
Гучлу Н.

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2014

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
АНЫҚТАМАЛАР.....	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	6
КІРІСПЕ.....	7
1 ОТБАСЫ МЕН МЕКТЕП ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
1.1 Педагогика және психология ғылымындағы дарындылық мәселесі.....	17
1.2 Дарынды бала ұғымының мәні мен мазмұнының теориялық талдануы.....	29
1.3 Ата-ана мен мұғалімнің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің қағидалары.....	51
1.4 Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісі.....	65
2 ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫСТАР.....	74
2.1 Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің жүйесі.....	74
2.2 Бастауыш сыныптағы дарынды балалардың диагностикасын ұйымдастыру.....	88
2.3 Қалыптастырушы эксперименттің мазмұны мен әдістемесі.....	105
2.4 Бақылау экспериментінің нәтижелері.....	116
ҚОРЫТЫНДЫ.....	125
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	127
ҚОСЫМШАЛАР.....	136

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер қолданылған:

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-III ҚРЗ. Астана. Ақорда.

Қазақстан Республикасы Үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие Тұжырымдамасы. Астана, 16.11.2009ж. ҚРБЖҒМ №521 бұйрығы

ҚР Президентінің «Қазақстан - 2050» стратегиясы, Астана.14.12.2012ж.

Қазақстан Республикасының «Дарынды балаларға арналған мектептерді мемлекеттік қолдау және дамыту туралы» бағдарламасы.26 наурыз.1996ж. №1125 бұйрығы.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 07.12.2010 ж., ҚР Президентінің № 1118 Жарлығы, Астана

Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту -Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.Астана. 27 қаңтар 2012 ж.

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылған:

Академиялық дарындылық – уақыт талабы жағдайларындағы оқуға деген қабілеттілік (мектепте, колледжде, ЖОО-да, ЖОО-нан кейінгі білім алушыларда т.б.). Оқу үлгерімі деңгейінде көрінеді.

Арнайы дарындылық – нақты бір іс-әрекетте жетістікке жетуге мүмкіндік беретін әр түрлі қабілеттердің сапалық жағынан өзінше үйлесуі, іс-әрекеттің нақты бір түрінде көрінетін балалар (музыкалық, көркемөнер, спорттық, тілдік, техникалық т.б.).

Зияткер (интеллект) – бұл ақыл-ой дамуының белгіленген деңгейі (орташадан жоғары) ғана емес, іс-әрекеттің белгілі бір түрі бойынша жетістікке жетуге мүмкіндік беретін жалпы зияткерлік және арнайы зияткерлік қабілеттен тұратын зерделі іс-әрекеттің тұтас өрісі.

Арнайы қабілеттілік – белгілі бір іс-әрекеттің талабы бойынша шапшандық сипатына ие болушылық.

Айқын дарындылық – белгілі бір іс-әрекетте айқын әрі анық («өздігінен» сияқты) жетістіктерге жеткен балалар.

Бейімділік – белгілі бір бағыттағы іс-әрекетпен айналысу беталысы.

Вундеркинд – нем. «wunderkind» («ғажап - бала») – дарындылығы сәби кезінде көрінетін, іс-әрекеттің белгілі бір түрінде (музыка, бейнелеу өнері, ән, математика т.б.) жарқын жетістіктерге жеткен мектеп жасына дейінгі немесе жасы кіші бала.

Гетерохрония (биол.) – бөлек қызметтік жүйелердің: көру, есту, қимылдау т.б. қалыптасу динамикасынан көрінетін бас миының әр түрлі қызметтік жүйелерінің әркелкі дамуы. Жас шамасының әр түрлі кезеңінде бұл қызметтердің кейбіреуі белсендірек әрі жақсы қалыптасқан болып көрінсе, кейбіреулері екінші орында қалады.

Дарынды бала – жас шамасымен салыстырғанда зияткерлігі мен шығармашылық мүмкіндігі өте жоғары деңгейдегі бала, ол белгілі бір іс-әрекетті өте жақсы орындауда көрінеді.

Дарындылық – интегралды-жеке тұлғалық құрылым, ол ақыл-ой мен шығармашылық мүмкіндіктің жоғары деңгейімен сипатталады, ал ол өз алдына индивидтің іс-әрекеттің бір немесе бірнеше түрі бойынша аса жоғары жетістіктерге жетуге мүмкіндік беретін қабілеттілігінің (жеке дара-психикалық және жеке басының қасиеттеріне байланысты) ерекше үйлесімімен анықталады.

Дарындылық белгілері – дарынды баланың шынайы іс-әрекеті арқылы көрінетін, оның әрекеттерінің сипатын бақылау арқылы бағаланатын ерекшеліктері.

Данышпандық, кемеңгерлік – іс-әрекеттің белгілі бір саласында түбегейлі өзгерістер жасауға ықпал ете алатындай дарындылықтың (талаптың) ең жоғары сатысы.

Даралық – адамды басқа адамдардан өзгешелендіріп тұратын ерекшеліктері.

Жалпы ақыл-парасат – жалпы ақыл-ой қуатының факторы, басты фактор (Ч. Спирмен енгізген) – кез келген іс-әрекетті орындауға ықпал ететін ақыл-ой қабілеті, ол ойлау міндеттерін сапалы, жылдам әрі нақты шешу арқылы, оқуда қарқынды әрі табысты болу арқылы, кәсіби іс-әрекеттің жемісті, ал әлеуметтік бейімделу деңгейінің оңды болуы арқылы көрінеді.

Жалпы дарындылық – іс-әрекеттің кең ауқымына деген жалпы қабілеттілік, іс-әрекеттің сан қилы түріне қатысу арқылы көрінетін балалар, олардың психологиялық өзегі жеке тұлғаның көңіл-күй, уәждемелік және еріктік қасиеттерімен үйлескен ақыл-ой қабілеті (немесе жалпы танымдық қабілеті) болып табылады.

Ерте дарындылық – баланың психикалық мүмкіндіктерінен әлдеқайда жоғары қарқындағы мүмкіндіктері. 2-3 жасында өте жақсы есте сақтау қабілеті арқасында, айрықша байқағыш әрі ұғымтал болғандықтан оқи алады, жаза алады, санай алады. Мұндай балалардың арасында «вундеркиндрдің» орны ерекше. Өнерге деген дарындылық өте ерте көрінеді. Әсіресе музыкада, математикада, кейінірек бейнелеу өнерінде, әдебиетте т.б. көрінеді.

Кемеңгер – лат. «genius» («рух») – адамдардың өмірі мен тағдырларына ықпал ететін адам сенгісіз күші бар қамқоршы, ақылшы, мұғалім, бұрынғы дәуірлерде құдай мен адамдар арасындағы дәнекер деп атаған.

Креативтілік (жасампаздық) – жеке адамның шығармашылық мүмкіндіктері мен қабілеттілігі, ол белгілі бір заттарды, іс-әрекет пен белсенділік өнімдерін жасаумен байланысты іс-әрекеттің сан қилы үлгілері мен түрлерінде көрініс табады.

Кеш дарындылық – мүмкіндіктері белгілі бір уақытқа дейін жасырын болып келген, бірақ кейінірек аса көрнекті нәтижелерге қол жеткізген балалар.

Қабілеттілік – тұлғаның жеке-дара психологиялық ерекшеліктері, қасиеттері, олар белгілі бір іс-әрекеттің сәтті орындалуына жағдай жасайды. Қабілеттілік іс-әрекеттің нақты бір түрінде дамиды.

Мотивация (түрткі) – баланың уәждемелік-жеке тұлғалық ерекшеліктері, олар белгілі бір пән саласындағы міндетке жоғары танымдық қажеттілік пен ішкі тұрақтылықтың (әуесқойлық) болуы арқылы көрінеді.

Нышандар – биологиялық (генетикалық) мұра болған факторлар, адам ағзасы қабілеттіліктерінің дамуының іргетасы, алғышарты болып табылатын жеке дара анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктері (жоғары жүйке жүйесінің, бөлек ми аймақтарының дамуының т.б. ерекшеліктері).

Талап – дарындылықтың жоғары деңгейі, ол іс-әрекеттің біртума әрі жаңашыл, аса мінсіз әрі қоғамға пайдалы өнімін алуға мүмкіндік береді.

Туа біткен – табиғат-ананың сыйы, «сый» сөзінен (табиғат сыйы, Құдайдың сыйы), о баста адамға тән нәрсенің барлығы.

Ынтымақтастық - ата-аналар мен балалардың жеке деңгейдегі әрекеттестігі; бұл жағдайда балаға сүйіспеншілік, сыйластық және балаға талап қою тепе-теңдігі орын алады.

Шығармашылық- адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ББЖ КБА КДИ	– Білім беру жүйесінде кадрлардың біліктігін арттыру және қайта даярлау институты
РҒПО	- Республикалық ғылыми-практикалық орталық
ПБ	- Пән бірлестігі
ТЖІМ	- Тәрбие ісі жөніндегі меңгеруші
АДМТ	- Ақыл-ойды дамытудағы мектеп тесті
АПҚЖАӘ	- Ақыл-парасат қабілеттілігін жылдам айқындау әдістемесі
БТ	- Бақылау тобы
ЭТ	- Эксперимент тобы
ЖОО	- Жоғары оқу орны
ОЖЖ	- Орталық жүйке жүйесі

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Жаңа технологияның дамуындағы сапалы қарқын қоғамның кейбір мәселелерді қалыптан тыс шеше алу мүмкіндігіне ие, өндірістік және әлеуметтік өмірге озат сапа енгізуші, болашаққа қатысты негізгі міндеттерді шешуге қабілетті адамдар қажеттілігіне алып келді. Бұл қажеттілікті елдің зияткерлік әлеуетін сақтап және арттыру жолымен ғана орындау мүмкін. Дарынды балалар қазақ қоғамына зияткерлі адам қорын көбейтуді қайта өңдеу қажеттілігінің орнын толтыруға мүмкіндік береді. Дарынды балалар – көмек беруді және қорғауды қажет етуші ұлттық байлық. Сол себепті Қазақстанның заманауи білім беру жүйесінің басты міндеті - адамның шығармашылық әлеуетін сақтау, оны демеу және дамыту болып табылады.

Еліміздегі дарындылықты дамыту жайлы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 3-бап, 6-тармағында «Жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту»,- деп көрсетіледі [1].

Дарынды тұлға өркендеуді көздеген мемлекетіміздің басты байлығы болып саналады. Дарынды балаларға деген қамқорлық - бұл ертеңгі ғылым, мәдениет пен әлеуметтік өмірдің дамуына деген қамқорлық. Сондықтан бүгінгі күні отбасы мен мектептің ынтымақтастығы арқылы бастауыш сыныптағы дарынды баланы тәрбиелеуде оның табиғи дарындылығына бағыт-бағдар беру, жеке қабілетін анықтау, ізденіске жетелеу және көптеген саладағы танылатын әрекеттің зор қабілетке ие болуы өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Осы орайда Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Халыққа Жолдауында: «оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет»,- деген ойлары білім беру мекемелері мен оның басқа да субъектілері үшін бағдарламалық идея болып табылады [2].

Дегенмен, соңғы жылдары дәстүрлі түрде негізгі болып табылатын мектептің білім беру жүйесі дарынды балалар тәрбиелеу мәселелерін шешуге мүмкіндігі жоқ екені айқын. Білім алушылардың 30% пайызы бастауыш сыныпта білім алу кезінде шығармашылық дамуының бастапқы көрсеткіштерін төмендетеді. Педагогикалық-психологиялық зерттеу мәліметтері мұндай төмендеу себебін балалардың биологиялық ерекшеліктерінен емес, балалар дарындылығын тәрбиелеу үшін керекті жағдайдың жоқ болуымен байланыстырады.

Берілген мәселенің тиімді шешімі, ғылыми басылымдарды зерттеу мен дарынды балалармен жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, білім беру мекемелерінің педагог мамандарының шеберлігі мен біліктілігіне ғана байланысты болып қалмай, ата-аналардың педагогикалық біліміне, баланың шығармашылық әлеуетін іске асыру мен аша білу үшін жағдай жасауға да байланысты болады.

Адам капиталын дамыту еліміздің 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасында жоғары басымдыққа ие. Қазақстанда жас өркеннің талап мүддесіне жауап беретін мүмкіндіктерін қалыптастыру, тұлға әлеуетін дамыту, ой еркіндігі, инновациялық жобаларды жүзеге асыру, шығармашылығын

арттыруда сынып жетекшісімен ғана шектелмей, отбасымен ынтымақтастықта жүргізілуі қажет. Қай заман, қай қоғамда болсын адамзат баласы ұрпағының келешегіне зор мән берген. Өркениет жолында алға ұмтылған ұлт, ең алдымен, тағылымды ұрпақ тәрбиесіне мән беруді қолға алады. Осы орайда өскелең буынды заман талабына сай жетілдіру, отбасы мен мектеп, ұстаз бен ата-ана, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас жайлы мәселе қашанда өзекті болмақ. Өйткені, баланың дүниетанымдық көзқарасы, адами құндылықтар жайлы білімі тек ата-ананың таным түсінігі мен саналы іс-әрекетін зерделей келе қалыптасады. Оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына отбасында берілетін бір жақты тәрбие жеткіліксіз [3].

Сол себепті бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеудегі отбасы мен мектеп ынтымақтастығында көзделетін басты мәселе – оқу-тәрбие жұмысын бірлесе атқара отырып, балалардың интеллектуалдық деңгейін жоғарылату, шығармашылық қабілеттіліктерін дамыту, сондай-ақ әлемдік өркениет пен ұлттық мәдениеттің үздік белгілері барысында ой-өрісі дамыған, терең білімді, дарынды тұлғаны тәрбиелеу болып табылады.

Бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеу мәселесінің өзектілігінің артуы отбасы мен мектеп ынтымақтастығының ұйымдастыратын жұмыстарын жаңаша көзқараста танып, оны баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуын және тәрбиемен терең сусындауын қарастыруды міндеттейді. Біздің ойымызша, педагогикалық үдеріс ата-ана мен мұғалім және ата-аналардың ынтымақтастық қарым-қатынас негізінде әр жеке тұлғаның жалпы қабілеттері мен дара мүмкіндіктерін есепке ала отырып ұйымдастырылғанда өз нәтижесін береді.

Болон үдерісіне кіргелі бері саяси-экономикалық, мәдени, әлеуметтік даму жағынан түрлі өзгерістер, ауысулар болғаны бәрімізге белгілі. Бұл өзгерістер ғылым мен техникалық мәдениеттің оқу-ағарту салаларының қарқынды дамуын қалыптастыруда. Түрлі бағыттағы өзгерістер білім беру саласындағы міндеттерді орындауды жаңаша сипатта қарастыра отырып, қол жеткен жетістіктерге сын көзбен қарап, сараптама жасау және оны бағалауда озат технологиялар арқылы бала дарындылығын дамытуды басты назар етіп алады.

Заманауи қоғамдық қарым-қатынастар дамуы және ғылыми-техникалық прогрестің әсері бала тәрбиелеуде жанұя педагогикасы рөлінің маңыздылығының тарылуына әкеп соқты. Дегенмен, отбасы - жеке тұлғаның дамуындағы маңызды орта болған және болады да. Сондай-ақ, баланың жан-жақты дамуына жауап беретін, белгілі бір дәрежедегі тұлғаны қалыптастыратын орта болып табылады.

Қазіргі кезде дарыны бар балалар әртүрлі себептерге байланысты жалпы білім беретін орта мектептерде, жалпыға міндетті стандартқа сай бағдарламалар бойынша білім алуда. Бұл жағдай орта мектептегі әртүрлі білім көрсеткішіндегі балалар ортасында білім алатын дарынды балалардың қызығушылығының төмендеп, өз қабілетін шыңдай алмауына әкелері сөзсіз. Республикамызда дарынды балаларды арнайы оқыту мен тәрбиелеуге байланысты орталықтар ашылып, өз бағдарламаларын іске асыруда. Белгілі болғандай, мұндай білім беру орталықтары дарынды балаларды көбінесе 5-7 сыныптардан бастап

кабылдай алады. Осы тұрғыда өркениетті мемлекеттерде әлеуметтік-экономикалық, политехникалық, гуманитарлық, көркем-өнер мәдени ағымдардан жеке тұлға қалыптастырып, дарынды балаларды тәрбиелеу, оқыту, дамыту жұмыстары негізгі міндетке айналған. Қазақстан Республикасының «Дарынды балаларға арналған мектептерді мемлекеттік қолдау және дамыту туралы» Елбасының 1996 жылы 24 мамырдағы № 3002 үкімін орындау барысында Президент Жарлығымен 1998 жылдың наурыз айында республикалық ғылыми-практикалық «Дарын» орталығы (РҒПО) ашылды. Сол уақыттан бері орталық өзінің негізгі мақсаты - Республика бойынша дарынды балаларды анықтап, әлемдік бәсекеге қабілетті, дамыған тұлға болып қалыптасуына барлық жағдай, қамқорлық жасауда. Сонымен қатар «Дарын» орталығы қолдауымен дарынды балаларды оқыту, тәрбиелеу, дамытудың жаңа мазмұндық, әдістемелік жүйесі жүзеге асырылып келеді. Білім беру мекемелері «Дарын» орталығы бағдарламасының жүзеге асуына бірден-бір көмекші, қолдаушы болып саналады.

«Қазақстан Республикасында дарынды балаларды айқындау, қолдау және дамыту тұжырымдамасы», нормативті құқықты құжаттандыру пакеті өңделді, көптеген облыстарда ғылыми-практикалық орталықтар құрылды, дарынды балалар үшін жаңа типті мектептер ұйымдастырылды (ғылыми негізделген аралас бейінді республикалық сырттай оқу мектептері, ғылыми олимпиадалық қоры бар мектептер). Бүгінгі таңда педагогикалық оқу орындарында мұғалімдерді дарынды балалармен жұмыс жасауға арнайы дайындамайды (тек жеке тұлға теориясын анықтауға байланысты, педагогика және психология курсына жалпы қабілеттілік және дарындылық туралы жалпы түсінік беріледі)[4].

Дарындылық пен дарынды баланың зерттелуі тереңнен тамыр алады. Адамның психикалық ерекшеліктері жөніндегі идеялар ертедегі философтардың еңбектерінде Сократ [5], Платон [6], Демокрит [7], Аристотель [8], Плутарх [9], әл-Фараби [10], Д.Хебб [11], И.Кант [12], Х.Уарте [13], т.б. кездеседі.

Дарынды балалардың кейбір мәселелерін зерттеуде философиялық, педагогикалық, психологиялық ой-пікірлер жан-жақты жинақталған. Халқымыздың ұлы тұлғалары Ы.Алтынсарин [14], Ш.Уәлиханов [15], А.Құнанбаев [16], Ш.Құдайбердиев [17], М.Жұмабаев [18], Ж.Аймауытов [19] т.б. өз еңбектерінде бала қабілеті жайында және ондағы отбасының ықпалы туралы ой қозғайды.

Елімізде педагогика және психология ғылым саласы бойынша оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыруда маңызды бірқатар зерттеулер жасалынған: психологиялық үрдісті жетілдіру мәселелері бойынша адам дамуының психологиялық негіздері Т.Тәжібаев [20], М.Мұқанов [21], Қ.Б.Жарықбаев [22], тұлғаның қалыптасуындағы танымдық іс-әрекет мәселесі Ж.Ы.Намазбаева [23], С.М.Жақыпов [24], т.б. жұмыстарында қарастырылады.

Адамның жан-жақты қалыптасуы мен дамуының педагогикалық негіздері Б.И.Муканова [25], А.А.Бейсенбаева [26], Г.К.Нургалиева [27],

Б.А.Тұрғынбаева [28], Қ.И.Адамбеков [29], А.Қ.Рысбаева [30], М.А.Абсатова [31] және т.б. еңбектерінде зерделенеді.

Бастауыш мектепке қатысты білім беруді дамыту Т.С.Сабыров [32], Р.М.Қоянбаев [33], Қ.А.Аймағамбетова [34], А.Е.Жұмабаева [35], Ә.С.Әмірова [36], т.б. еңбектерінде қарастырылады.

ТМД, Ресей ғалымдарының еңбектерін талдауда дарындылық, қабілет, креативтілік мәселесі (С.Л.Рубинштейн [37], М.Дьяченко [38], Я.А.Понамарев [39], т.б.), жалпы және арнайы дарындылық (В.А.Крутецкий [40], Н.С. Лейтес [41], Б.М.Теплов [42]), жеке тұлғалық және қабілеттілік (Ә.А.Голубева [43], В.С.Мерлин [44], К.К.Платонов [45], т.б.) жайында зерттелген еңбектерін арнаған.

Бастауыш сыныптағы дарынды балалардың интеллектуалдық дарындылығын анықтау мәселесі (В.В.Давыдов [46], А.В.Запорожец [47], Д.Б.Эльконин [48], М.А.Холодная [49], Ю.З.Гильбух [50], А.И.Савенков [51], дарындылықты тумалы нышандар негізінде дамуы мәселесі (Б.Г.Ананьев [52], В.Д.Щадриков [53], А.В.Брушлинский [54], т.б.) жөнінде еңбектерінде көрініс береді.

Біздің елімізде дарынды балалармен жұмысты жетілдірудің мынадай бағыттары бойынша зерттеулер зерделенді: дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырудың басқару аспектісі (У.Б.Жексенбаева [55], Г.Х.Буханова [56], Б.А.Нурмағамбетова [57], т.б.) мектепке дейінгі шақта балалардың дарындылығын дамыту (Г.С.Байтүреева [58], О.А.Жумадилаева [59], т.б.), математиканы оқыту барысында бала дарындылығын арттыру (Ж.О.Үмбетова [60], т.б.), бастауыш сыныптағы бала дарындылығын дамыту шарттары (Л.М.Нарикбаева [61], С.В.Кузнецова [62], И.А.Бевз [63], Н.Н.Телепнева [64], Ж.К.Елеупаева [65], Л.Казангапова[66] т.б.), жалпы білім беретін мектептегі білім сапасы турасында балалардың қабілетін арттырудағы, дамытудағы отбасы мен мектептің бірлесіп жасайтын жұмыстарының маңызы (Ш.А.Алтынбай [67], Ш.М.Шүйіншина [68], Қ.Т.Әтемова [69], И.Б.Юсупова [70], Г.К.Байдельдинова [71], З.Ж.Жаназарова [72], Г.Ш.Сейдуалиева [73], Г.Колесова [74], т.б.

Әрбір педагог бастауыш сыныпта дарынды балаларды анықтау, дамыту және оқытуға арналған ғылыми-әдістемелік тұрғыдан өзінің жинақтаған және тек семинарларда алған тәжірибесі деңгейінде ғана оқушымен жұмыс жасай алады. Ал бұл дарынды балаларды тәрбиелеуде түрлі мәселелер тұрғысынан қиындықтар туғызады. Осыдан барып, бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеуде ата-ана мен мұғалімнің ынтымақтастығына арнайы тәжірибе талап етіліп, ғылыми-зерттеу жұмыстарының қажеттігі туындайды.

Білім беру мен тәрбиелеу үдерісін реттеу, дарынды балаларды оқыту арнайы мектептер және жалпы орта мектептердің бастауыш сыныбында отбасы мен мектептің ынтымақтастығын жүзеге асыруын міндеттейді. Сондықтан отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудегі атқаратын жұмыстар мәселесі арнайы зерттеуді талап ететін, қоғамымызға маңызы зор өзекті мәселе болып отыр. Сонымен, философиялық, ғылыми-педагогикалық, психологиялық әдебиеттер мен теориялық

зерттеулерді талдай отырып, мектептердегі оқу-тәрбие үдерісіндегі іс-тәжірибелерді саралау нәтижелері мынадай қарама-қайшылықтарды анықтап отыр:

- мектептің тәжірибесінде отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу мәселесі әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық тұрғыда жеткілікті зерттелмеуі мен бүгінгі таңдағы мәселелерге қатысты отбасы мен мектептің ынтымақтаса әрекет етуінің қажеттілігі арасында;

- отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің өзіндік ерекшеліктері және ата-ананың мұғаліммен жүйелі жұмыстар жүргізуде арнайы кәсіби-педагогикалық біліктілігінің болмауы арасында;

- мектеп пен отбасының бастауыш мектеп жасындағы дарынды тұлғаны тәрбиелеуде өзара ынтымақтаса әрекет етуін ғылыми-теориялық тұрғыда пайдаланудың маңыздылығы мен осы талаптарды орындауда оқыту бағдарламалар жоқтың қасы және бұл салада арнайы ғылыми-әдістемелік зерттеулердің болмауы арасында.

Сондықтан дарынды балаларды тәрбиелеудегі ең негізгі орта болып табылатын отбасы мен мектептің ынтымақтастығының қажеттілігін дәлелдей отырып, айтылған қайшылықтардың шешімін табу мақсатында зерттеу тақырыбы: **«Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу»** деп таңдалынды.

Зерттеу мақсаты: отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеуді теориялық тұрғыдан негіздеп, әдістемесін жасау.

Зерттеу нысаны: бастауыш мектептегі біртұтас педагогикалық үрдіс.

Зерттеу пәні: отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу үрдісі.

Зерттеудің міндеттері:

1. Дарынды балаларды тәрбиелеудің теориялық негіздерін айқындау.

2. «Дарынды бала», «отбасы мен мектеп ынтымақтастығы» ұғымдарының мәнін анықтау және нақтылау.

3. Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісін жасау.

4. Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің әдістемесін әзірлеп, оның тиімділігін эксперимент арқылы тексеру, ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми болжамы

Егер: мотивациялық, мазмұндық және іс-әрекеттік құрылымдық-мазмұндық өзара байланыстағы отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің үлгісі жасалса, дарынды оқушыларды тәрбиелеуде отбасы мен мектептің ынтымақтастығы мақсатты және тұрақты түрде жүзеге асырылса, бала бойындағы дарындылықты тәрбиелеуге байланысты ата-аналардың педагогикалық-психологиялық білімін көтеруде мектеп пен отбасының өзара бірлесе әрекеттесуінің тиімді құралдары

мен формалар жиынтығы анықталса, онда сенім мен сыйластық, қолдау мен көмек беру, бір-біріне деген төзімділік пен толеранттылық негізінде ата-ана мен мұғалімнің өзара әрекеттесуі табысты болады, өйткені білімге құштар шығармашылығы белсенді балаларды тәрбиелеуге мүмкіндік беріледі.

Зерттеудің жетекші идеясы: отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу жүйелілік, жеке тұлғалық, көпсубъектілі, синергетикалық, рефлексиялық амалдарға сүйеніп, ата-ана мен мұғалімнің табысты өзара әрекеттесу негізінде баланың қалыптан тыс нәтижеге жетуіне мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері: теориялық әдістері: философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді талдау, жинақтау, контент-талдау, салыстыру әдістері; эмпирикалық әдістер: бақылау, сауалнама, семинар, диагностикалау, сараптау; математикалық статистикалық: эксперименттік мәліметтерді өңдеу, сапалық және сандық тұрғыда сараптау, жинақтау әдістері қолданылды.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері: философиялық танымдық ілімі, жеке тұлға теориясы, психология мен педагогиканың теориялық тұжырымдамалары, жүйелілік, жеке тұлғалық, көпсубъектілі, синергетикалық, рефлексиялық амалдар алынды.

Зерттеу көздері: Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-III ҚРЗ. Астана. Ақорда.; Қазақстан Республикасы Үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие Тұжырымдамасы. Астана, 16.11.2009ж. ҚРБЖҒМ №521 бұйрығы; ҚР Президентінің «Қазақстан - 2050» стратегиясы, Астана.14.12.2012ж.; Қазақстан Республикасының «Дарынды балаларға арналған мектептерді мемлекеттік қолдау және дамыту туралы» бағдарламасы, 26 наурыз.1996ж. №1125 бұйрығы.; Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 07.12.2010 ж., ҚР Президентінің № 1118 Жарлығы, Астана.; Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту -Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.Астана. 27 қаңтар 2012 ж.; зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетел ғалымдарының (философиялық, педагогикалық, психологиялық) еңбектері, педагогикалық зерттеулер, арнайы бағдарламалар, мерзімдік ғылыми-әдістемелік ақпараттар, мектептердің іс-тәжірибе жұмыстары, озат педагогикалық тәжірибелер, автордың жеке педагогикалық іс-тәжірибесі алынды.

Зерттеудің негізгі кезеңдері: зерттеу үш кезең бойынша жүргізілді.

Бірінші кезеңде (2011-2012 ж.ж.) зерттеу мәселесі бойынша материалдар жинақталды, философиялық, педагогикалық, психологиялық еңбектерге талдау жасалып, шетелдік және отандық тәжірибелер бойынша материалдар жүйеге келтірілді. Бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеу туралы нормативтік құжаттар, отбасы тәрбиесі, оның мектеппен ынтымақтастығының зерттелу жайы анықталып, зерттеудің ғылыми аппараты нақтыланды. Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің теориялық негіздері айқындалды.

Екінші кезеңде (2012-2013 ж.ж.) отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісі жасалып, компоненттері, өлшемдері, көрсеткіштері, деңгейлері анықталды. Бастауыш сынып мұғалімдеріне арнап «Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің негіздері» атты арнайы курс, ата-аналарға арналған «Педагогикалық академияның» бағдарламасы, «ата-ана - дарынды бала - мектеп» үштік негізінде «Ынтымақтастық мектебі» жобасы жасалды. Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің диагностикасы жасалды, оны оқу-тәрбие үдерісінде қолдану әдістемесі сынақтан өткізіліп, тәжірибеге енгізілді. Қалыптастыру және бақылау эксперименті жүзеге асты.

Үшінші кезеңде (2013-2014 ж.ж.) отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің диагностикасы, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың нәтижелері сараланып, ғылыми-әдістемелік ұсыныстар мен нұсқаулар әзірленді. Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеуде тәжірибелік-эксперимент жұмыстары негізінде жаңа нәтижеге қол жеткіздік. Ғылыми-зерттеу жұмысы қорытындыланды, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесі математикалық-статистикалық өңдеуден өтті. Диссертациялық жұмыстың материалдарының дайындалуы мен жариялануы жүзеге асты.

Зерттеу базасы: №156 көп коммуналды орта білім беретін мектеп, экспериментке 129 оқушы, 244 ата-ана, 23 мұғалім қатысты.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы

- отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің теориялық негіздері айқындалды.

- тұлғаға қойылатын қазіргі заманғы әлеуметтік – экономикалық талаптар аспектіндегі «дарынды бала», «отбасы мен мектеп ынтымақтастығы» ұғымдарының мәні нақтыланды.

- отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісі жасалып, компоненттері, өлшемдері, көрсеткіштері және деңгейлері анықталды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы

зерттеу барысында «Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің негіздері» атты арнайы курстың жасалуымен; жалпы білім беретін мектептердің тәжірибесіне: «Педагогикалық академия» бағдарламасының (дарынды балаларды тәрбиелеу мақсатында ата-аналарға арналған) енгізілуімен;

«Ынтымақтастық мектебінің» (ата-ана - дарынды бала - мұғалім үштік негізінде) жобасы құрылуымен қорытындыланады.

Зерттеу нәтижелері отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеуге бағытталған нақты әзірлемелер жалпы білім беретін мектептерде, болашақ мамандар үшін ЖОО мен педагогикалық колледждерде және педагогикалық мамандардың біліктіліктерін жоғарылату институты (БЖИ) тәжірибелерінде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар

- «Дарынды бала -қалыптан тыс табысты нәтижеге жетуге бағытталған іс-әрекеттің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін біртұтас құрылым»; «Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы - сенім мен сыйластық, өзара қолдау мен көмек беру, бір-біріне деген төзімділік пен толеранттылық негізінде бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерінің ерте анықталуын қамтамасыз ететін, білімге құштар, шығармашыл белсенді балаларды тәрбиелеуге мүмкіндік беретін өзара әрекеттесудің табысты, мақсатқа бағытталған үрдісі».

- отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісі - жүйелілік, жеке тұлғалық, көпсубъектілі, синергетикалық, рефлексиялық амалдарға негізделген, өлшемдері, көрсеткіштері, деңгейлерінің айқындалуы мотивациялық, мазмұндық және іс-әрекеттік компоненттерінің бірлігін құрайды;

- тәрбиелеу үрдісіндегі отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің әдістемесінің мазмұны: «Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің негіздері» атты арнайы курс; «Педагогикалық академия» (дарынды балаларды тәрбиелеу мақсатында ата-аналарға арналған) бағдарламасы; «Ынтымақтастық мектебі» (ата-ана - дарынды бала - мұғалім үштік негізінде) жобасы.

Зерттеу нәтижелерінің сенімділігі, мақұлдануы, тәжірибеге ендірілуі талапқа сай әдіснамалық және теориялық қағидалармен, зерттеу пәнімен сәйкес әдіс-тәсілдерді қолданумен, эксперимент бағдарламасының мақсатқа сәйкестілігімен, бастапқы және соңғы көрсеткіш нәтижелерінің қорытындыларымен, бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеу жағдайында олардың тиімділігін тексерумен қамтамасыз етілді.

Диссертацияның құрылымы: Диссертациялық жұмыстың құрылымы, көлемі. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, әдебиетке шолудан, зерттеу материалдары мен әдістерінен, өзіндік зерттеулер нәтижелерінен, зерттеу нәтижелерін талқылаудан, қорытындыдан, практикалық ұсыныстардан, қолданылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

Жұмыс жалпы 146 бетке компьютермен теріліп басылған, ол 21 кесте, 19 суретпен безендірілген. Әдебиеттер тізімі 175 аталымнан тұрады.

Кіріспеде зерттеудің ғылыми аппараты, тақырыптың көкейкестілігі, зерттеу жұмысының мақсаты, пәні, нысаны, болжамы мен міндеттері, әдіснамалық негіздері, жетекші идеясы, зерттеу әдістері мен кезендері, зерттеу базасы, зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы, практикалық маңыздылығы, қорғауға ұсынылатын қағидалары, зерттеу нәтижесінің дәлелділігі, оның мақұлдануы, тәжірибеге енгізілуі баяндалады.

«Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің теориялық-әдіснамалық негіздері» атты бірінші тарауда зерттеу мәселесі бойынша философиялық, педагогикалық, психологиялық еңбектерге теориялық талдау жасалынып, ғалымдардың еңбектеріне контент-талдау, дарынды бала құрылымының үлгісі ұсынылады. «Дарынды бала», «отбасы мен мектеп ынтымақтастығы» ұғымдары нақтыланды, отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің әдіснамалық негізі ретінде жүйелілік, жеке тұлғалық,

көпсубъектілі, синергетикалық, рефлексиялық амалдар және зерттеудің негізгі қағидалары ретінде ұмтылысты демеу және сенімділік, субъектілік қағидасы, шығармашылық және табыстылық қағидасы қамтылып, отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің мотивациялық, мазмұндық және іс-әрекеттік компоненттерінен түзілген құрылымдық-мазмұндық үлгісі, оның өлшемдері, көрсеткіштері мен деңгейлері келтіріледі.

«Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың нәтижесі» атты екінші тарауда бастауыш сыныптағы дарынды балалардың диагностикасы жүргізілді, «Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің жүйесі» беріліп отыр, отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің әдістемесі жасалып ұсынылды, олар: «Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің негіздері» атты арнайы курс, «Педагогикалық академия» бағдарламасы, «Ынтымақтастық мектебі» жобасы бойынша ұйымдастыру жұмыстары жүйеленді, сондай-ақ, эксперимент нәтижелері сапалық және сандық әдістермен қорытындыланды.

Қорытындыда ғылыми болжамды дәлелдейтін зерттеудің нәтижелері мен тұжырымдары берілді, ұсыныстар мен отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу мәселесінің болашақтағы зерттелетін бағыттары көрсетілді.

Зерттеу нәтижесін сынақтан өткізу және ендіру: зерттеудің негізгі қағидалары ғылыми баяндама түрінде халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференцияларда, SciVerse Scopus, Index Copernicus (ISI web of Knowledge, Thomson Reuters, Scopus, Copernicus) компаниясының ақпараттық базасының деректері бойынша нөлдік емес импакт-факторы бар халықаралық ғылыми журналдарында, Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған журналдарда, мектептердің әдістемелік кеңестерінде және баспасөз бетінде жарық көрген ғылыми мақалаларда, әдістемелік нұсқауларда көрініс тапты: «XXI ғасыр зерттеушісі» тақырыбындағы магистранттар мен докторанттардың Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Алматы.2011ж. (262-265б.б.) «Бастауыш сыныптағы дарынды балаларды тәрбиелеудің маңызы»; Материали за VIII Международна научна практична конференция «Ключови въпроси в съвременната наука- 2012». София, 2012, 17-25 април. (25-28 б.б.) «Some problems of teacher's work with gifted children»; «Жаһандану үдерісі контексінде педагогикалық білім беру жүйесінің дамуы» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары (I бөлім), 2012 ж. (13-17 б.б.), «Бастауыш сыныптарда дарынды тұлғаны тәрбиелеудің жүйесі»; 2nd Cyprus International Conference on Educational Research. 2013. – Vol.89. P.(906-910), «Possibilities of the Professional Competence Formation of Future Teachers»; Хабаршы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ғылыми журналы. №3(94)2013ж. II бөлім, «Дарынды балаларды тәрбиелеудің әдіснамалық ұстанымдары мен амалдары»; Актуальни Проблеми Економіки. Науковий Економічний журнал.№7(145) 2013г.(226-230), «Современное сотрудничество школы и бизнеса как существенный фактор развития человеческого капитала»; Материалы

международной научно-практической конференции «Современные векторы развития науки в Казахстане: теория и опыт» 31 октября, 2013 года(273-278), «Дарынды баланы дамытудағы отбасы мен мектеп ынтымақтастығының маңызы»; Педагогика және психология (ғылыми-әдістемелік журнал) №1(18)2014ж. 139-143б.б., «Отбасы мен мектеп ынтымақтастығы жағдайында дарынды баланы тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық үлгісі»; Selection and peer-review under responsibility of the Organizing Committee of linelt 2013.Doi: 10.1016/j.sbspro.2014.05.348

Malta, Procedia - Social and Behavioral Sciences-136 (2014) P.400 – 404. «Personal peculiarities of gifted children development»; «Қазақстан халықаралық білім беру кеңістігінде» жас ғалымдардың VI халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. Алматы 2014ж. 04 сәуір(273-275б.б.), «Дарынды баланы тәрбиелеудегі отбасы мен мектеп ынтымақтастығының кейбір мәселелері»; Life Science Journal 2014;11(12) P.343-347, Potentials of cooperation between school and family for education of gifted children. «Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеудің негіздері» атты арнайы курс. Алматы, 2014. 23б.

Мақалалар. Диссертациялық жұмыс тақырыбы бойынша барлығы 13 авторлық бірлестікте жазылған ғылыми жұмыс жарық көрген. Оның 3-үі ҚР БЖҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда, 2 мақала Scopus базасына енген шет елдік басылымында, 1мақала республикалық ғылыми конференцияда, 3 мақала халықаралық конференциялар материалдары жинақтарында, 3 мақала алыс-жақын шет елдік халықаралық конференциялар материалдары жинағында және ғылыми журналда жарық көрген. 1 арнайы курс жарияланған.